

Adsumus XVII.

**Tanulmányok
a XIX. Eötvös Konferencia előadásaiból**

Adsumus XVII.

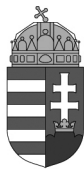
Tanulmányok a XIX. Eötvös Konferencia előadásaiból

ELTE Eötvös József Collegium
2019

Adsumus XVII.

Tanulmányok a XIX. Eötvös Konferencia előadásaiból

ELTE Eötvös József Collegium
2019

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti
Tehetség Program

A kiadvány „Az Oktatási Hivatal által nyilvántartott szakkollégiumok támogatása” című pályázat keretében (NTP-SZKOLL-18-0012) valósult meg.

ELTE Eötvös József Collegium

Budapest, 2019

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztette: Farkas Flóra, Garai Luca, Szabó Csanád

Copyright © Eötvös Collegium 2019 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkálatokat a CC Printing Szolgáltató Kft. végezte.

1118 Budapest, Rétköz utca 55/A fsz. 2.

Felelős vezető: Szendy Ilona

ISBN 978-615-5897-22-1

Tartalomjegyzék

Adsumus XVII. Tanulmányok a XIX. Eötvös Konferencia előadásából

(szerkesztette: Garai Luca, Szabó Csanád, Farkas Flóra)

NYELV ÉS IRODALOM

Bajzát Tímea Borbála:

- „Így az epikusnak szánt befejezés nem tud ütni...”
 - A tud + főnévi igenév kompozitszerkezet szórendi mintázatai
 funkcionális kognitív keretben.....9

Filyó Fanni:

- Deixisműveletek a *Nuit et Brouillard* és az *Aucun de nous ne reviendra c.*
 művekben.....23

Kovács Dominik:

- Rituális traumafeldolgozó elemek Bródy Sándor *A dada* című
 színművében37

Kovács Viktor:

- Mirigy és Csongor szerepeltetésének vizsgálata Vörösmarty Mihály
 filozofikus mesedramájában49

Mosza Diána:

- Hiány és örökségtudat Georges Perec *W vagy a gyerekkor emlékezete* és
 Nádas Péter *Egy családregény vége* című árvaságregényében63

Virág Csilla:

- Énekmondók a kora újkori Angliában?79

FILOZÓFIA ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Bárdi Sára:

- Szent Sebestyén-ábrázolások a modern magyar festészetben. Avantgárd és
 aktivizmus, Szent Sebestyén antimilitarista értelmezési keretben.....101

Béres Csenge Júlia:

- A *Sagra*, Masaccio elveszett csoportképe.
 Egy elpusztult mű dokumentációja.....115

Dombrovski Áron:

- Hogyan értsük a generikus állításokat?133

Farkas Vendel:

- „Idegen lettem, nincs célom, hazám”
 - Az öngyilkosságról Camus *Szizüphosz mítosza* alapján.....149

TÖRTÉNELEM

Simon H. Viktória:

A gall–görög emberáldozat és a Forum Boarium. Párhuzamok Hercules és Cacus mítoszával167

Szabó Róbert:

Betekintés a Kalocsai Jézus-Társasági Intézet
első világháborús történetébe185

Váczy István:

Koncessziók és hitelek, avagy a brit geopolitikai érdekek és eszközök
bővülése Iránban 1889–1914 között197

TÁRSADALOM- ÉS NEVELÉSTUDOMÁNY

Bali Cintia:

Interaktív könyvek az óvodában – *A kiskakas gyémánt félkrajcárja* című
interaktív mesekönyv felidőzésre gyakorolt hatásának
empirikus vizsgálata221

Kovács Kata:

Összefüggések a személyiségtypusok és a csoportban betöltött
szerepek között237

Kovács Kata:

Versenyszerben a munkavállalókért – Az employer branding hatása
a munkavállalók munkahely-választási preferenciáira259

Oláh Julianna:

Spiritualitás és vallásosság kapcsolata a jóllétet serdülők körében279

Koncessziók és hitelek, avagy a brit geopolitikai érdekek és eszközök bővülése Iránban 1889–1914 között

VÁCZ ISTVÁN

Bevezetés

A „hosszú XIX. század” a klasszikus geopolitikai játszmák színtere. Ezen időszak alatt a világ vezető hatalma, a Brit Birodalom igyekezett a világban elfoglalt pozícióit megtartani, valamint riválisait visszaszorítani. Nagyjából a századfordulóig elsősorban Oroszország vált mind a globális, mind a perzsa színtéren a birodalom kihívójává. A XX. század elejétől viszont a feltörekvő, és a geopolitikai status quót felborítani kívánó Németország vált a brit világrend első számú megkérdőjelezőjévé. A nagyhatalmi vetélkedések az évszázad folyamán elérték Iránt is, sőt az idő előrehaladtával egyre inkább megkerülhetetlenné vált az ország egyrészt stratégiai helyzetéből, másrészt nyersanyagkészletéből adódóan. Nagy-Britanniának, főleg az amerikai gyarmatok elvesztése után, a század folyamán elsősorban India, valamint a kereskedelmi utak védelme miatt vált fontossá Perzsia, azonban a századfordulóra már az államon belül is komoly birodalmi érdekek és eszközök jelentek meg, valamint érdekeltségeket építettek ki.¹ Hatalmi törekvéseiket főként hitelekkel, gazdasági érdekeiket pedig koncessziókkal igyekeztek biztosítani, valamint kibővíteni.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a brit geopolitikai érdekek és eszközök bővülését az Iránért folytatott játszmában. Véleményem szerint ezek az események, amiatt is figyelemre méltók, mivel a konkrét példán keresztül láthatjuk nem csak az akkori Brit Birodalom érdekeit, továbbá befolyást és érdekszférát építő gazdasági eszközeit, hanem megismerhetjük egy mai XXI. századi nagyhatalom eszköztárának egy részét is. Tehát megvizsgálhatjuk, hogy egy nagyhatalom hogyan képes ezekkel az – jelen tanulmány folyamán elsősorban gazdasági – intézkedésekkel, gyakorlatokkal, és megállapodásokkal,

¹ MAJOROS István (1997), „A keleti kérdés kezdetei. Nagyhatalmi politika és görög felkelés” *Világtörténet*. 59. (<http://bit.ly/2i5NHSB> – 2017.11.09.)

hatalmi viszonyokat, gazdasági kizsákmányolást, valamint egyenlőtlen feltételeket kiépíteni. A geopolitikai módszertan segítségével – a vizsgált témában, valamint napjainkban is – láthatjuk az érdekérvényesítés, érdekszféra-építés, valamint a befolyásszerzés gyakorlatát a megállapodásokkor kötött szép szavak, mint például a „szuverenitás”, a „biztonság”, a „szabadkereskedelem”, valamint a „fejlesztés” mögött.

Tanulmányomban a megfogalmazott célokat igyekszem bemutatni, ehhez először is szeretném áttekinteni a forrásokat, valamint szakirodalmakat. Majd szükségesnek érzem röviden ismertetni a dolgozat kulcsfogalmait, módszereit, valamint belső logikáját. Ezután röviden igyekszem rávilágítani a világpolitikai kontextusra, ami a vizsgált időszak elemzéséhez miatt rendkívül fontos. Ezt követően pedig a konkrét brit geopolitikai érdekeket és az ezek érvényesítéséhez, megszerzéséhez használt eszközöket, vagyis a hiteleket és koncessziókat fogom bemutatni.

Felhasznált irodalmak és módszerek

A tanulmány elkészítése folyamán nagy hangsúlyt fektettem a korabeli dokumentumokra, a kortárs szerzők és véleményformálók alkotásaira, valamint a publicisztikai művekre, újságcikkekre. Előbbieknél Jacob C. Hurewitz gyűjteményére támaszkodtam. A kortárs alkotók közül kiemelten használtam Lord Curzon és Percy Molesworth Sykes műveit, mivel előbbi a britek perzsa politikájának egyik fő alakítója volt, utóbbi pedig bejárta többször az országot, ismerte a brit érdekeket és a helyi viszonyokat, továbbá információkban gazdag leírásokat készített. Kortárs források tehát bőségesen találhatóak, mivel a nagyhatalmak csatasorba állították a földrajztudományt is, ami azzal járt, hogy a tudósok ekkor gyakran kémek, és diplomaták is voltak.² A másik oka forrásbőségnek az, hogy az Iránért zajló geopolitikai konfliktus igen intenzív és nagy téttel bíró volt, így a sajtó kiemelt figyelemmel követte és kommentálta az eseményeket. Jelen forrásokat és műveket tehát nagyon fontosnak gondolom, azonban kritikával, a saját kontextusukban kell kezelni őket. Ezek írói a klasszikus geopolitika képviselői voltak, vagyis nyugati szemléletű, az angolszász kultúrkörből jövő, fehér, magas státuszú férfiak, szociális előnyökkel és privilegizált helyzettel. Szemléletükben Európa- és államcentrikusak, a területeket értékük szerint osztályozták. Ezenfelül céljaik között szerepelt országuk

² LAZER, Madeline, „Why They Played: The British and Russian Motivations for Expansion” *Nineteenth-Century Central Asia*. Senior Honors Thesis. George Washington University. 16. (<http://bit.ly/2te31Ee> – 2017.03.06.)

külpolitikájának a „tudományos” igazolása is.³ Továbbá ezen szerzőknek még a kellő történelmi távolság sem állt a rendelkezésükre. Vagyis ezen értékes és információban gazdag művek, illetve a korabeli nyugati sajtó elemzésekor ezeket a szempontokat mindenképpen figyelembe kell venni. A felhasznált irodalmak második része a mai modern szakirodalmak. Többségük szintén nyugati, azonban van, amit perzsa származású, de nyugati műveltséggel is rendelkező szerző írt. Ebből a csoportból kiemelten támaszkodtam Ervand Abrahamian és Michael Axworthy munkáira. Végül pedig a fogalommagyarázatokhoz több fajta emberföldrajzi enciklopédiát használtam fel.

A tanulmány ezen részében szeretném tisztázni a fogalmi kereteket. Először is a geopolitika valamint a geopolitikai érdekek és azt szolgáló eszközök fogalmát szeretném meghatározni. A feladat nem könnyű, mivel ennek a kifejezésnek nincsen egyszerű megfogalmazása.⁴ Ha mégis egy mondattal kellene, akkor talán úgy lehetne megfogalmazni, és leegyszerűsíteni, hogy a geopolitika a tér, a hatalom és a politikai gyakorlat közötti kapcsolat.⁵ Azonban a fogalom az időben előrehaladva folyamatosan fejlődött, változott. Meghatározásakor az is problémát okoz, hogy a kifejezés felkapottsága miatt gyakorlatilag mindenféle külpolitikai vonatkozásban szokták használni. Véleményem szerint egyrészt a geopolitika az államok hosszú távú stratégiai kilitásaival foglalkozik. Ebben a csoportba olyan területek tartoznak, mint például a nemzetbiztonság, a nemzeti érdekek védelme, valamint minden olyan szituáció, ami hatással van egy ország szuverenitására.⁶ Vagyis a geopolitika foglalkozik olyan gyakorlatokkal és reprezentációkkal is, amiknek célja egy terület, vagy azon belül valamilyen nyersanyag, pozíció ellenőrzése.⁷ Ezen folyamatok során a politikusok, a hivatalos geopolitikusok, valamint tudósok és propagandisták előszeretettel használnak hangzatos metaforákat, kifejezéseket a könnyebb érthetőség, valamint a közvélemény számára. Azonban az ilyen kifejezések és metaforák mögött politikai és hatalmi elemek vannak.⁸ Ezeket az elemeket vizsgálja a kritikai geopolitika. Tehát egy kifejezés mögött, mint például a jelen iráni esetben

³ FLINT, Colin (2006), *Introduction to Geopolitics*. Abingdon, Oxon, Routledge. 17; 24; 28–29.

⁴ *The Dictionary of Human Geography* (2009). Malden, MA and Oxford, Wiley-Blackwell Press. 301. (<https://bit.ly/2e0Fjmr> – 2018. 05.19.)

⁵ WARF, Barney (szerk., 2006), *Encyclopedia of Human Geography*. Florida State University, SAGE Publications Press. 184.

⁶ PITZL, Gerald R. (2004), *Encyclopedia of Human Geography*. Westport, CT and London, Greenwood Press. 89.

⁷ FLINT (2006), 13.

⁸ WARF (2006), 65.

a „fejlődés”, a „szabadkereskedelelem”, a „stabilitás és biztonság” kifejezések mögötti viszonyokat is meg kell néznünk az elemzés folyamán. Ezen szövegek értelmezésekor tehát fel kell tennünk olyan kérdéseket, hogy ezzel valójában ki nyer, kinek jó ez, ki veszít, mit veszít, vagyis, hogy mik a következmények.⁹ Úgy gondolom, hogy ezen geopolitikai gondolkodásmód a jelenlegi XXI. században is elengedhetetlen, mivel tele vagyunk ilyen szólamokkal, amik nagyon jól hangzanak, de mögöttük egészen más gazdasági és politikai tartalmak vannak. Ilyenek például a „demokrácia” és az ehhez kapcsolódó főleg az Egyesült Államokhoz kapcsolható „demokráciaterjesztés”, valamint legújabban a kínai „Új Selyemút” projekt is. Ugyanakkor a geopolitika nem csak az államok eszköze, illetve több mint háború és birodalomépítés.¹⁰ Nemzetközi szervezetek, óriási transznacionális vállalatok, civilszervezetek, zöld szervezetek, tehát különböző érdek- és hatalmi csoportok is alkalmazzák.

Meglátásom szerint a geopolitikai érdekek definíciója a fentiekből adódóan az alábbi: az állam hosszú távú nemzetbiztonsági, stratégiai, valamint gazdasági céljai, amiknek elérése esetén az adott ország gazdasága, társadalmá, nemzetközi helyzete és hatalma profitál. Illetve ide tartozik az is, hogy nem engedi az ellenségének érzékelt államnak, hogy saját területein a geopolitikai céljait elérje.

A geopolitikai eszközök a fent említett célok eléréséhez tett lépések, jelen vizsgálat során elsősorban gazdasági gyakorlatok. Ezek egybeeshetnek az érdekekkel is, pl.: az Angol-Perzsa Olajvállalat, ami egyrészt egy geopolitikai érdek is, mivel érdeke volt Nagy-Britanniának a perzsa olajkincs kitermelése saját maga számára. Ugyanakkor geopolitikai eszköz is, mivel ezzel a Brit Birodalom a saját hatalmi pozícióját mind a világban, mind Iránban megerősítette, a vállalaton keresztül képes volt hatalmát, politikai és gazdasági érdekeit érvényesíteni az országban. Tanulmányomban a kezdeti cél alapján csoportosítottam a geopolitikai eszközöket és érdekeket. Vagyis a – tanulmány által vizsgált gazdasági – geopolitikai eszközök célja első sorban politikai befolyásszerzés, vagyis hatalmi viszony kialakítása.

A britek megjelenése és érdekei

Meglátásom szerint Nagy-Britannia a közel-keleti megjelenésekor, egészen 1889-ig inkább reaktív politikát folytatott. Ennek az volt az oka, hogy konfliktusok sorozatába rángatták be őket, és nem ők dönthették el, hogy mikor és

⁹ FLINT (2006), 16.

¹⁰ FLINT (2006), 16.

miben avatkoznak be.¹¹ A század elején a franciák érkezése adott okot az angoloknak, hogy ők is elkezdjék kiépíteni kapcsolataikat az addig elszigetelt Perzsiával.¹² A francia császár bukásával az oroszok váltak a második legerősebb hatalommá, és az 1820-as évek végétől elkezdtek minden égtáj felé terjeszkedni, ami súlyosan veszélyeztette a britek pozícióit, és a nemzetközi status quót.¹³ Az angolok a perzsa politikát elsősorban ekkor még India védelme határozta meg, ennek megfelelően kötöttek egyezményeket a sahhal.¹⁴ Oroszországot végül sikerült feltartóztatniuk Kínában, az Oszmán Birodalomban, valamint a Balkánon is. Emiatt a század utolsó negyedétől a Perzsa-öböl felé igyekeztek terjeszkedni.¹⁵

Nagy-Britannia érdekei a XIX. század során folyamatosan bővültek. Irán, földrajzi pozíciójából fakadóan, összeköti Európát Indiával, valamint a Perzsa-öböl „gondnoka”.¹⁶ Ahogy azt Sykes is leírta, egészen az 1890-es évekig, a szempontjukból ezek a geopolitikai tények adták neki az elsődleges fontosságot.¹⁷ A század közepétől az ország a szó szoros értelmében összekapcsolta Brit Birodalmat, ugyanis 1856-tól elkezdett kiépülni a távíróvonal, ami a brit gyarmati igazgatást sokkal gyorsabbá és egyszerűbbé tette. A vonal 1900-ra elérte Teheránt, illetve a fontosabb perzsa városokat is.¹⁸ A birodalom célja volt továbbá, hogy megakadályozza az orosz előrenyomulást, valamint azt, hogy a rivális hatalom kikötött létesítsen az Öböl térségében, mivel így veszélyeztetette volna a britek által ellenőrzött létfontosságú tengeri hajózási útvonalakat. Ezek ellenőrzése pedig kulcskérdés volt a tengeri hatalom számára.¹⁹ Tehát a geostratégiai érdekek védelmében a britek megpróbálták az oroszok déli

¹¹ INGRAM, Edward (1982), „Approaches to the Great Game in Asia” *Middle Eastern Studies*. [18] (4). 449. (<http://bit.ly/2iMD9Y8> – 2017.11.09.)

¹² SYKES, Major Percy Molesworth (1915), *A History of Persia*. London. Macmillan and Co. 401. (<http://bit.ly/2voEOIb> – 2017.03.06.)

¹³ FROMKIN, David (1980), „The Great Game in Asia” *Foreign Affairs*. [58] (4). 937. (<http://bit.ly/2i5zZzf> – 2017.11.09.)

¹⁴ AXWORTHY, Michael (2008), *A History of Iran*. New York, Empire of the Mind. 178.

¹⁵ *The Sydney Mail*: Ten thousand miles. [LXXIV] (2195). Sydney. 1902. Aug. 2. 292. (<https://bit.ly/2ulwqJS> – 2018.09.09.)

¹⁶ REZUN, Miron (1986), „The Great Game revisited” *International Journal*. [41] (2). 327. (<http://bit.ly/2hmd8i8> – 2017.11.09.)

¹⁷ SYKES, Major Percy Molesworth (1902), *Ten thousand miles in Persia, or eight years in Iran*. London. 447 (<http://bit.ly/2tUMuUx> – 2017.03.06.)

¹⁸ ERVAND, Abrahamian (2008), *A History of Modern Iran*. New York, Cambridge University Press. 13; SYKES (1915), 474.

¹⁹ SYKES (1902), 444–445; INGRAM (1982), 938.

előnyomulását megfékezni, saját érdekszférájukat pedig egyre északabbra kitolni.²⁰ Azonban stratégiaiilag az Orosz Birodalom a geopolitikai helyzete miatt előnyben volt velük szemben. 1881-től kezdve, mintegy 1200 mérföld hosszan, egészen az Ararát hegységtől Afganisztánig a perzsák szomszédjává váltak.²¹ Könnyen elérhették Perzsia északi részét, míg az angolokra egy hosszú tengeri út várt. Ezenkívül a Kaszpi-tenger Oroszország saját „tava” volt, addig az Indiai-óceán nemzetközi víz volt.²² Az 1890-es évekre tehát Irán a nagyhatalmak fókuszába került. Mind a közvélemény, mind Lord Curzon úgy vélte, hogy ez az ország volt a kulcs a „Pax Britannica” fenntartásához, és ez az a térszín, ahol a brit pozíciók a legsebezhetőbbek voltak a világban.²³

Az érdekek másik nagy csoportja gazdasági eredetű volt. A perzsa nyersanyagvagyon nagyon jelentősnek tartották, és a britek is igyekeztek megszerezni. Ennek fő eszközei a különböző koncessziók voltak.²⁴ Az ásványkincsek közül kiemelkedett a XX. század elejétől kezdve a kőolaj, amelynek a jelentősége fokozatosan nőtt, főleg hogy Nagy-Britannia a szénellentétben nem rendelkezett saját területén olajmezőkkel, ellentétben Oroszországgal és az Egyesült Államokkal.²⁵

A sajtóban, valamint a politikai kommunikációban természetesen máshogy fejtették ki céljaikat, cselekedeteiket, érdekeiket. Sykes és Murray úgy fogalmazott, hogy Nagy-Britanniának egy erős, nagy és virágzó Perzsiára lenne szüksége, ami be tudja tölteni az ütközőállam szerepét az Orosz Birodalommal szemben.²⁶ A nyugati sajtó is hasonló szellemben nyilatkozott. A *The Glasgow Herald* szerint egy egységes Irán sokkal jobb lett volna, mint egy két felé szakított, illetve a *Boston Evening Transcript*nál is azt írták, hogy Anglia nem szeretné elfoglalni az ország déli részét.²⁷ Természetesen ezek az állítások roppant messze álltak a valóságtól.

²⁰ REZUN (1986), 324–325.

²¹ MANSFIELD, Peter (2013), *A History of the Middle East. 4th edition.* Penguin Books Press.

²² HUREWITZ, Jacob C. (szerk., 1956), *Diplomacy in the Near and Middle east. Documentary record 1535–1914.* I. kötet. Princeton, New Jersey. 223–224. (<http://bit.ly/2vobCAX> – 2017.03.06.)

²³ REZUN (1986), 328; *Boston Evening Transcript*: The Menace in Persia. [82] (285). Boston. 1911. Dec. 7. (<http://bit.ly/2tr8nHL> – 2017.03.06.)

²⁴ *The Glasgow Herald*: Situation in Persia. [125] (41). Glasgow. 1907. Febr. 16. 7. (<http://bit.ly/2tqOdxY> – 2017.03.06.)

²⁵ REZUN (1986), 330–331; AXWORTHY (2008), 211–212.

²⁶ SYKES (1902), 448; MURRAY, Gilbert, (1915), *The foreign policy of Sir Edward Grey, 1906–1915.* Oxford, The Clarendon Press. 87. (<http://bit.ly/2tqRyg3> – 2017.03.06.)

²⁷ The Glasgow Herald (1907), 7; Boston Evening Transcript (1911), 13.

Összességében az érdekekről elmondható, hogy a britek minél jobban belegalyodtak a „Perzsa kérdésbe”, annál inkább fontossá vált nekik az ország, véleményem szerint a hangsúlynővekedés 1889-ben kezdődött, emiatt ez az elemzésem kezdő időpontja. A terület feletti befolyás elvesztése innentől kezdve rendkívül súlyosan érintette volna a brit gazdaságot, valamint nemzetközi pozíciót.²⁸

Világpolitikai kontextus

Az Iránban zajló események megértéséhez úgy vélem, hogy röviden ismertetni kell azokat a rövid, közép és hosszú távú folyamatokat, amelyek lejátszódtak a vizsgált időszak alatt a világban. Mint látni fogjuk, ezeknek természetesen komoly hatása volt a brit politikára az országban.

Az első ilyen folyamat a második ipari forradalom, ami jelentős technológiai változásokat hozott. Fellendült a vegyipar, elektronikai ipar, petrokémia stb. Ennek hatására a szén mellett egyre jelentősebb szerepre tett szert a kőolaj, emiatt tehát a perzsa mezők világgazdasági jelentőségűekké váltak.²⁹

Nagy-Britannia politikájának másik meghatározó tényezői, hogy a XIX. század folyamán mind az Egyesült Államok, mind Németország gazdaságilag is felemelkedett, sőt 1910-re az ipari termelésben meg is előzték az országot, így az igyekezett saját piacait bebiztosítani, valamint megpróbálta kiszorítani a riválisait. A visszaszorulásuk látványos volt, ugyanis míg 1870-ben a világ ipari termelésének 32%-át adták, addig ez 1914-re 14%-ra esett vissza. Ugyanakkor a német ipari termékek elárasztották Európát, amit a britek komoly fenyegetésként érzékeltek.³⁰ Továbbá az öreg kontinens és Ázsia mellett a világ többi táján is egyre inkább jelen voltak.

A következő eseménysorozat, amely hatással volt az Iránban történetekre, az az orosz expanzió, valamint Japán felemelkedése volt. Ugyanis mind a két nagyhatalom igyekezett Ázsiában terjeszkedni, Oroszország közvetlenül veszélyeztette Perzsiát, valamint a két hatalom konfliktusa, az orosz-japán háború is kihatott az országban történetekre. A rövid távú folyamatoknál továbbá a második búr háborút kell még említeni.

Pénzügyek és hatalom

A dolgozat ebben a szakaszában azt szeretném bemutatni, hogy Nagy-Britannia milyen geopolitikai, jelen esetben pénzügyi eszközökkel próbált szerezni, illetve

²⁸ ERVAND (2008), 37–39.

²⁹ BIHARI Péter (2014), *A nagy háború 100 éve*. Budapest, Pesti Kalligram Kft. (<http://bit.ly/2voemhS> – 2017.03.06.)

³⁰ BIHARI (2014).

szerzett politikai hatalmat az országban, valamint ezekkel az eszközökkel hogyan szólt bele a perzsa államügyekbe.

Véleményem szerint tehát a Perzsiáért folytatott harc 1889 és 1914 között volt a legkielemeztebb. Egyrészt amiatt, mivel a transzkaszpi vasút megépítése tovább fokozta az orosz politikai és gazdasági nyomást Perzsián, mivel az oroszok súlypontja átkerült Transzkaszpiába és Asztrabádba.³¹ Valamint 1889-ben alapították meg a britek a Perzsa Birodalmi Bankot, amely a későbbi Angol-Perzsa Olajvállalat mellett a legfontosabb geopolitikai eszközük volt. A bank volt az országban az első modern pénzintézmény, jelentőségét jól mutatta, hogy igazgatójának a Hong Kong-i bank korábbi vezetőjét választották.³² A bank jogai igen széleskörűek voltak, csak ez az intézmény nyomtathatott papírpénzt az országban, ugyanakkor, bár meghatározó geopolitikai eszköz, csak bizonyos, azonban modern szektorokban tudott dominálni.³³ Elsődleges célja természetesen a brit politikai és gazdasági érdekek kielégítése volt. Alapvetően három érdekcsoport határozta meg a bank működését. Egyrészt a részvényesek, akit profitot akartak elérni, a brit kormány, amely a geopolitikai eszközöként tekintett az intézményre, valamint a perzsa kormány, amely elsősorban egy nemzeti banknak akarta a vállalkozást. Azonban ahogy közeledett a háború, úgy alakult ki a céloknak megfelelő sorrend: kormány, részvényesek, perzsák.³⁴

Az Irán feletti befolyásszerzés egyik legfontosabb eszközei a külföldi hitelek voltak. Ezek adósságválságokat okoztak, emiatt a nagyhatalmak körében ma is igen kedvelt geopolitikai eszközök, napjainkban leginkább a kínai „Új Selyemúttal” kapcsolatban hallhatunk hasonlókat.³⁵ Perzsiában először Nagy-Britannia igyekezett hiteleket nyújtani az államnak, de nem járt sikerrel. Ennek okai a korábbi bedőlt perzsa-angol koncessziók, mint például a „Tobacco Regie” voltak.³⁶ A fentiek, valamint az időközben zajló második búr háború (1899-1902) lekötötte a brit erőforrásokat, emiatt az Orosz Birodalom számára nyílt lehetőség, amit ki is használt. 1900-ban 2,4 millió fontos kölcsönt

³¹ CURZON, George Nathaniel (1889), *Russia in central Asia in 1889 and the Anglo-Russian Question*. London, Longmans, Green and Co. 275. (<http://bit.ly/2ul8atW> – 2017.03.06.)

³² JONES, Geoffrey (1987), „The Imperial Bank of Iran and Iranian Economic Development, 1890–1952” *Business and Economic History*. [16] (70). (<https://bit.ly/2x2YGmD> – 2018.09.09.)

³³ AXWORTHY (2008), 194–195; JONES (1987), 71.

³⁴ JONES (1987), 71.

³⁵ *The Economist*: The perils of China’s “debt-trap diplomacy”. 2018. sept. 6. (<https://econ.st/2Oa8UZx> – 2018.09.08.)

³⁶ SYKES (1915), 481.

nyújtott Perzsiának 75 évre 5%-os kamatra.³⁷ Ez különösen nagy mennyiségű pénz annak a tükrében, hogy az ország bevételei évente nem érték el a másfél millió fontot.³⁸ Emellett a hitel feltételei igen hátrányosak voltak mind a perzsa államnak, mind a Brit Birodalomnak. A szerződés értelmében Irán az oroszok beleegyezése nélkül 10 évig nem vehetett fel más országtól hitelt, vissza kellett fizetni a briteknek a meglévő adósságokat, ezekkel is csökkentve azok politikai befolyását. Valamint a vámokat sem csökkenthették. A felvett kölcsönök hamar elfogytak, a nagyhatalmak pedig további befolyást akartak szerezni. 1901-ben Oroszország egy újabb 1 millió fontos hitelt biztosított az országnak.³⁹ Tehát gyakorlatilag két év alatt az államadósság 200%-ra nőtt. Az oroszoktól való hitelfüggés meglepte az angolokat, azonban az orosz-japán háború lehetőségét biztosított számukra érdekltségeik visszaszerzéséhez. Az oroszokkal való szerződéssel szemben, a sah 1904-ben 190 ezer fontos, majd 1905-ben pedig egy 100 ezer fontos brit hitelt kapott.⁴⁰ Ezek az összegek jóval kevesebbek voltak, mint az orosz hitelek, azonban véleményem szerint mégis fontosak, mivel így a brit politikai befolyás is visszatért, ráadásul a korábbi orosz szerződés megszegésével, vagyis a hatalmi viszonyok tekintetében sikerült visszakapaszkodniuk.

Az Orosz Birodalom az 1904-1905-ös háború során súlyos vereséget szenvedett, az angolok világgpiaci részesedése meredeken csökkent, valamint riválisok, jelen esetben Németország és az USA nagy mértékben megerősödtek, és főleg előbbi igyekezett magának új piacokat szerezni és világbirodalmat létrehozni. Ezek a folyamatok Nagy-Britanniát és Oroszországot közelebb hozták egymáshoz Perzsiában is. Végül a két nagyhatalom 1907-ben kiegyezett egymással, és megkötötték az angol-orosz megállapodást.⁴¹ Ebben az országot érdekszférákra osztották. A britek tudták, hogy az oroszok számára csak az az elfogadható, ha Irán jobban függ tőlük, mint a britektől.⁴² A térképről is látható, hogy az érdekszférájuk északon jóval nagyobb, illetve több fontos várost tartalmaz. Ennek megfelelően Az oroszok befolyási zónájában 7 millióan éltek, míg az angolokéban csak 690 ezren. A középso „semleges” részen pedig körülbelül 2 millióan. Továbbá hozzá kell tenni, hogy a semleges szféra jelentős

³⁷ SYKES (1915), 481; LANGENHUYSEN, C. L. van (1917), *Behind the Veil in Persia*. English Documents. Amsterdam. 11. (<http://bit.ly/2t1AhdP> – 2017.03.06.)

³⁸ ERVAND (2008), 54.

³⁹ SYKES (1915), 481–482.

⁴⁰ LANGENHUYSEN (1917), 11.

⁴¹ REZUN (1986), 325.

⁴² INGRAM (1982), 451.

része természetlen sivatag volt.⁴³ A szerződésben a felek kölcsönösen vállalták, hogy egymás területén nem szereznek politikai és gazdasági koncessziókat, és egymást nem akadályozzák a másik zónáján belül. A két zóna között mind a két ország szerezhetett koncessziókat, a már meglévőket pedig tiszteletben tartják. Ugyanakkor a britek számára nagy siker volt, hogy Oroszország elismerte speciális jogaikat az ország déli, öböl menti részén, ami hivatalosan nem tartozott az érdekszférájukba. Így véleményem szerint az angoloknak a geopolitikai céljaikat sikerült maradéktalanul elérniük, és pozícióikat a számkra elsődlegesen fontos déli területeken bebiztosították.⁴⁴ Ezen területek értéke egyrészt az olaj, másrészt pedig a Szezei-csatorna megnyitása után pedig még jobban felértékelődött.⁴⁵ A megegyezés értelmében a két nagyhatalom közös pénzügyi függésben tartotta az országot, és nem hivatalosan, de a gyakorlatban a felvett pénzeszegek elköltését is felügyelte.⁴⁶ A hitelválságon keresztül folyamatosan politikai hatalmat építettek ki maguknak és az iráni belpolitika részévé váltak.⁴⁷

⁴³ *The Lewiston Daily Sun*: What is Persia? [XIX]. Lewiston. 1911. Dec. 27. 5. (<https://tinyurl.hu/CJ5q/> – 2018.09.09.)

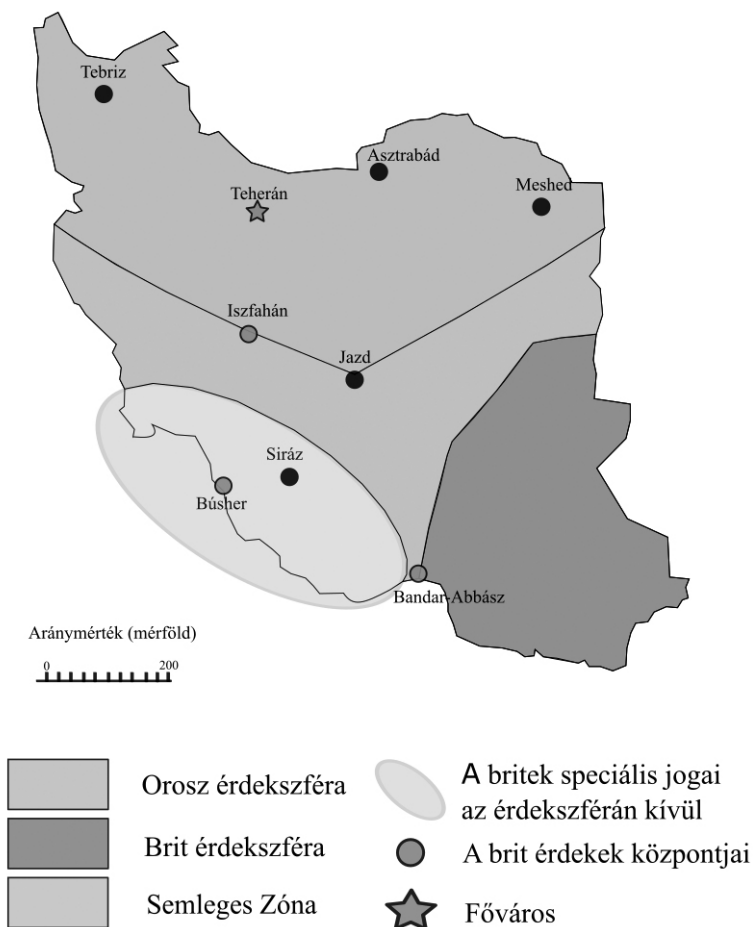
⁴⁴ MURRAY (1915), 86.

⁴⁵ VAN DIJK, Kees (2015), *Pacific strife: the great powers and their political and economic rivalries in Asia and the Western Pacific 1870–1914*. Amsterdam, Amsterdam University Press. 150.

⁴⁶ MURRAY (1915), 89.

⁴⁷ ERVAND (2008), 36.

Irán az 1907-es orosz-angol megállapodás után

1. ábra: Irán az 1907-es orosz-angol megállapodás után
(Saját szerkesztésű térkép.)

Mint már említettem, a közeledésben nagy szerepet játszottak a német közel-keleti, valamint világpolitikai törekvések. Először a korábbi riválisok sikeresen megállították a németek bagdadi vasút projektjét, amelynek tervében szerepelt egy Bagdadot Teheránnal összekötő vonal is.⁴⁸ Ez jelentette volna a kaput Németországnak Ázsiába, továbbá ezzel elérhették volna, hogy csapataik rendkívül gyorsan a Perzsa-öbölben lehessenek.⁴⁹ Az ország ráadásul stratégiai okokból a gyengébb államokat, jelen esetben Iránt kezdte támogatni.⁵⁰ Ez azt jelentette, hogy piacszerzés céljából, a britek stratégiai piackorlátozásával szemben, egyenlő feltételeket akartak kiharcolni gazdasági téren.⁵¹ Ráadásul nem csak a világban, de Iránban is folyamatosan növelték a kereskedelmi részesedésüket, így ezen időszakra az ország harmadik legnagyobb kereskedelmi partnereivé váltak.⁵² Továbbá ők is megpróbálták az országban minél nagyobb politikai befolyásra szert tenni.⁵³ A perzsák velük szemben nem voltak ellenségesek, és támogatni igyekeztek gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi pozíciószerzéseiket. Ennek megfelelően 1906-ban Irán bankkoncessziót ajánlott Németország számára. Azonban mind az Orientbank, mind a Deutsche Bank nem élt ezzel a lehetőséggel, mivel túl kockázatosnak vélte ezt a befektetést.⁵⁴ Ennek a magyarázata véleményem szerint egyrészt a földrajzi távolságban keresendő, másrészt tarthattak az angol-orosz reakciótól is. A perzsáknak viszont tökéletes szövetséges lett volna Németország (vagy az Egyesült Államok), mivel ezeknek az államoknak direkt területi érdekeltsége nem volt a régióban, és nem veszélyeztették közvetlen területi módon az országot.⁵⁵

Tehát az 1907-es megegyezést láthatóan a fentebb említett német igyekezetek miatt hozták tető alá. Azonban a brit perzsa politikában is változást hozott az egyezmény, mivel innentől kezdve össze kellett bizonyos szinten

⁴⁸ KHATIB-SHAHIDI, Rashid Armin (1999), *German Foreign Policy Towards Iran: The Case of the National Bank of Persia*. Harris Manchester College Oxford University. 16. (<https://bit.ly/2Mi96o7> – 2018.09.19.)

⁴⁹ *The Age: Germany and Turkey*. (19733). 1918. Jun. 22. 17. (<http://bit.ly/2teszRX> – 2017.03.06.); Kovács Tamás (2011), „Szemle: A Berlin-Bagdad-expressz. Az Oszmán Birodalom és a német ajánlat a világhatalomra, 1898–1918” *Világtörténet*. 221. (<http://bit.ly/2zQpESj> – 2017.11.09.)

⁵⁰ REZUN (1986), 327.

⁵¹ *Boston Evening Transcript*. No Fears for Persia. [78] (8). Boston. 1907. Jan. 8. 4. (<https://bit.ly/2CJ7B2E> – 2018.09.09.)

⁵² LANGENHUYSEN (1917), 43.

⁵³ *The Evening News: Sketch of Shah's Life*. [48]. San Jose. 1907. Jan. 7. 8. (<https://tinyurl.hu/np9g/> – 2018.09.09.)

⁵⁴ KHATIB-SHAHIDI (1999), 11–12.

⁵⁵ KHATIB-SHAHIDI (1999), 7.

harmonizálni az általuk elképzeltet az orosz érdekekkel, valamint el kellett kezdeni a szabad kirablás, és hitelválságba taszítás helyett – mellett – Perzsia iparának, valamint pénzügyeinek valamilyen módon való fejlesztését. Ez amiatt volt lényeges, mert ezek révén az ország nem fordult volna harmadik félhez a kölcsönöket illetően, vagyis a hatalmi viszonyok stabilak, a brit-orosz párostól függők maradtak volna.⁵⁶ A perzsák is fejleszteni akarták ezeket a területeket, nem akartak több angol-orosz kölcsönt, hanem az adóbevételeket és a vámbevételeket akarták megnövelni. Ez viszont keresztezte a két nagyhatalom érdekeit.⁵⁷ Az Orosz és Brit Birodalmak eltérően közelítették meg Perzsiát, eltérő belső berendezkedésük és ideológiájuk miatt. Előbbi hagyományosan, monarchia párti, fellépett a politikai radikalizmus ellen, utóbbi pedig a kereskedelem, liberalizmus, tudomány, saját politikai berendezkedés terjesztése mentén.⁵⁸ Legalábbis szerette így interpretálnia magát. Azonban, mint ahogy látjuk, Nagy-Britannia ugyanúgy megvétózta a perzsa reformot, mint Oroszország, valamint elfoglalta az ország déli részét. Ezt a progresszív irániak hatalmas árulásként élték meg, főleg az említettek tükrében.⁵⁹ Láthatjuk tehát, hogy a reprezentáció, a politikai kommunikáció, a vallott értékek és a realpolitika harcából utóbbi jött ki győztesen. Perzsia hiába próbálkozott külső segítséget kérni, vagy belső reformmal ezt a nagyhatalmak nem hagyták. Sőt pénzügyileg az 1910-es angol-orosz paktum keretén belül ilyen szempontból is monopolizálták helyzetüket, ugyanis a szerződés értelmében az ország nem kaphatott hiteleket, illetve nem adhatott koncessziókat, csak a két nagyhatalom beleegyezésével.⁶⁰

Valamilyenfajta pénzügyi konszolidációra ellenben szükség volt. Emiatt az oroszok és az angolok 1911-ben kinevezték Mr. Morgan Shustert, aki amerikai pénzügyi szakember volt. Intézkedéseivel azonban magára haragította Oroszországot, mivel az ő érdekszférájába is kinevezte pénzügyi ügynökeit.⁶¹ Az oroszok a „Jenki kalandornak” hívták tevékenysége miatt, és erőlesen követelték a menesztését.⁶² Ennek a britek két okból is engedtek. Egyrészt ekkor volt a második marokkói válság, a nemzetközi helyzet egyre feszültebbé

⁵⁶ KHATIB-SHAHIDI (1999), 14.

⁵⁷ LANGENHUYSEN (1917), 16–17.

⁵⁸ AXWORTHY (2008), 193.

⁵⁹ ERVAND (2008), 49.

⁶⁰ LANGENHUYSEN (1917), 17.

⁶¹ MURRAY (1915), 93–95.

⁶² *Boston Evening Transcript*: Shuster Wins Sympathy. [83] (26). Boston. 1912. Jan. 30. 12. (<https://tinyurl.hu/Yy7U/> – 2018.09.09.)

vált, és tartottak egy német-osztrák-magyar-olasz támadástól, aminek visszaveréséhez szükségük volt az oroszokra.⁶³ Emellett a perzsák Shustert is szívesen fogadták, és az Egyesült Államokkal is szimpatizáltak. Részben amiatt, amiért Németországgal, mivel nem volt közvetlen területi igénye, ráadásul előbbivel szemben nem tartották gyarmatosító nagyhatalomnak sem. Viszont technológiával és pénzzel, ami elengedhetetlen lett volna az ország fejlesztéséhez rendelkezett, emiatt a britek őket is riválisként érzékelték.⁶⁴ Az irániak emellett Németországhoz is fordultak segítségért, de hiába.⁶⁵ Végül azonban nem tehettek mást, elküldték Shustert annak érdekében, hogy elkerüljék a teljes katonai megszállást, és fenntartsák fél-független státuszukat.⁶⁶ A *Boston Evening Transcript* december 22-i száma véleményem szerint helyesen állapítja meg, hogy ezen a ponton ténylegesen eldőlt Irán valódi pozíciója, teljessé vált a nagyhatalmak általi kiszolgáltatottsága.⁶⁷

Az országot a továbbiakban is közös hitelekkel adósították el. Ennek mértéke Sykes szerint 1914-ben elérte a 6,5 millió fontot.⁶⁸ A britek irányították az ország déli területeit, ahol csapataik is állomásoztak. Ezeken a területeken véleményem szerint is egy virtuális angol protektorátus alakult ki.⁶⁹ A pénzügyi geopolitikai eszközök segítségével Nagy-Britannia és Oroszország sikeresen szüntette meg az ország autonómiáját és ejtette foglyul az államot. Ráadásul a nagy adósság miatt Irán kénytelen volt bizonyos északi területeket az oroszoknak, valamint déli szigeteket a briteknek eladni.⁷⁰

Kereskedelem és koncessziók

Az 1889-1914 közötti időszakban Nagy-Britannia számára egyre fontosabb lett Irán mind kereskedelmi, mind nyersanyagellátási szempontból. Egyrészt az országban fontos szárazföldi, valamint partjai mentén tengeri útvonalak vol-

⁶³ Boston Evening Transcript. 1911. Dec. 7. 13.

⁶⁴ AXWORTHY (2008), 209.

⁶⁵ *The Norwalk Hour*: Persia stands up for Shuster. Norwalk. 1911. Dec. 2. 1. (<https://tinyurl.hu/rpT5/> – 2018.09.09.)

⁶⁶ *The Evening Independent*: Persia yields to Russia's demand. [V] [42]. St. Petersburg. 1911. Dec. 22. 1. (<https://tinyurl.hu/HqJ4/> – 2018.09.09.); *The Sydney Morning Herald*: Russia and Persia. (23.053). Sydney. 1911. Dec. 1. 8. (<https://tinyurl.hu/p4EW/> – 2018.09.09.)

⁶⁷ *Boston Evening Transcript*: The Subjugation of Persia. [82] (298). Boston. 1911. Dec. 22. 10. (<https://tinyurl.hu/i3ai/> – 2018.09.09.)

⁶⁸ SYKES, (1915), 483.

⁶⁹ INGRAM (1982), 944.

⁷⁰ ERVAND (2008), 55.

tak találhatók, továbbá Anglia az egyre erősödő világgazdasági verseny miatt egyre jobban rászorult gyarmatainak és érdekszféráinak piacára.

1907-ig a Brit Birodalom egy kereskedelmi háborút folytatott Iránban Oroszországgal. Ennek eredményeképpen az ország északi részében lévő gazdasági tevékenységük lényegesen visszaszorult.⁷¹ Viszont délen-délkeleten, ahol jóval több érdekeltséggel rendelkeztek, valamint aktívabb kereskedelmet folytattak, sikerült megtartani és fejleszteni a pozícióikat.⁷² Ha a kereskedelem kérdését vizsgáljuk, akkor érdemes megnézni a vámrendszerben történt változásokat is. Az országban a vámrendszer kezelését a belgák végezték, külön ki kell emelni Joseph Naust, akinek tevékenysége révén a bevételek folyamatosan nőttek.⁷³ Azonban ezek egyrészt nem elég nagy mértékben növekedtek, másrészt pedig a koncessziók révén ezek a források nem a perzsa államnak folytak be, hanem a hitelek törlesztésére szolgáltak.⁷⁴ Nagy-Britannia tengeri hatalom révén korlátozottan tudta érvényesíteni a geopolitikai érdekeit, valamint lehetőségei is az ország dél-délkeleti részéhez kötötték inkább. Ráadásul Perzsiának csak egy hajózható folyója volt, a Kárun. Igaz, a vízfolyáson az angoloknak sikerült kereskedelmi pozíciókat szerezniük. Részükről a Messrs Lynch Brothers gőzhajózási cég volt érdekelt, tovább ez a vízi út elvezet Bagdadig, ami a közel-keleti tevékenységeiknek és érdekeltségeiknek az egyik legfontosabb központja volt. Innen áramlottak a brit termékek Perzsia nyugati tartományaiba, illetve a karaván utakon keresztül az ország keleti területeire.⁷⁵ A cég segítségével Nagy-Britannia geopolitikai és kereskedelmi érdekeit tudta érvényesíteni a közel-keleti folyók mentén, mivelhogy a vállalat jogokkal rendelkezett a Tigrisen és az Eufráteszen is.⁷⁶ Az 1907-es kiegyezés után a kereskedelmi háború megszűnt. A két nagyhatalom elsődleges célja a többi európai ország, főleg a németek kirekesztése volt. Az adatokból látjuk, hogy ez sikeres volt. Továbbá a britek, mint ahogy azt az export és import értékek mutatják, mint piac tekintett az országra, szemben Oroszországgal. Valamint az adatokból kiszűrhető, hogy a két nagyhatalom kereskedelmileg is szinte teljesen meghódította Perzsiát, ketten együtt az iráni import 87%-át, valamint az export 78%-át tették ki.

⁷¹ VAN DIJK (2015), 150.

⁷² HUREWITZ (1956), 221.

⁷³ SYKES, (1915), 482–483. GREAVES, Rose Louise (1968), „Some Aspects of the Anglo-Russian Convention and Its Working in Persia, 1907–14—II.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. [31] (2). 291. (<https://bit.ly/2x6KPv1> – 2018.09.08.)

⁷⁴ ERVAND (2008), 54.

⁷⁵ SYKES (1902), 452.

⁷⁶ ERVAND (2008), 37.

A perzsa kereskedelem az 1909-1910-es fiskális évben ⁷⁷		
Perzsa import összege:	8 millió font	100%
Oroszországból:	4 millió font	50%
Nagy-Britanniából:	2,72 millió font	37%
A perzsa export összege:	6,6 millió font	100%
Oroszországba:	4,62 millió font	70%
Nagy-Britanniába:	528 ezer font	8%

Mint korábban említettem, a perzsa nyersanyagvagyon világgazdasági jelentőségűvé vált, különösen a kőolaj. Emiatt Nagy-Britannia – és Oroszország – különböző koncessziókon keresztül igyekezett magának megszerezni a bányákat, ásványkincsekben gazdag területeket.⁷⁸ Először 1872-ben érték el a britek egy rövid átmeneti sikert. Ekkor kötötték meg a Reuter Koncessziót, amelynek értelmében megkapták az utépítési, vasútépítési, bányászati, illetve kereskedelmi jogokat.⁷⁹ Ezenkívül 25 évig rendelkeztek volna a vámokból befolyó bevételekkel, valamint a jövőbeli vasúti profitból 20%, minden egyébből viszont csak 15%-i adót kellett volna a sahnak befizetniük.⁸⁰ A megállapodás gyakorlatilag teljesen kiszolgáltatta az országot a brit geopolitikai érdekeknek. Curzon a szerződést úgy kommentálta, hogy *“most complete surrender of the entire resources of a kingdom into foreign hands that has ever been dreamed of, much less accomplished in history.”*⁸¹ Azonban ezt mind a perzsák, mind az oroszok hasonlóan gondolták, ennek megfelelően rávették a sahot a koncesszió visszavonására.⁸² Kárpótlásul az angolok megalapíthatták a Perzsa Birodalmi Bankot, ami a pénzügyeken kívül koncessziós jogokat is jelentett, mivel megkapták a perzsa ásványi nyersanyagok kiaknázásának a jogát, az értékes kő, arany és ezüst kivételével.⁸³

⁷⁷ *Boston Evening Transcript: Persia's Foreign Trade.* [82] (292). Boston. 1911. Dec. 15. 4. (<http://bit.ly/2upNVEi> – 2017.03.06.)

⁷⁸ *The Glasgow Herald* (1907), 7.

⁷⁹ AXWORTHY (2008), 194.

⁸⁰ MANSFIELD (2013).

⁸¹ ERVAND (2008), 38.

⁸² AXWORTHY (2008), 194.

⁸³ SYKES, (1915), 477–478.

A korszak másik botrányt okozó koncessziója 1890-92 között az úgynevezett „Tobacco Regie” volt. A megállapodás szerint a britek 15 évre megkapták a dohány termesztésének és forgalmazásának a monopóliumát. Ezért cserébe évente mindössze 15 ezer fontot kellett volna a sahnak fizetniük.⁸⁴ A szerződés azonban a perzsa társadalom rendkívül nagymértékű ellenállását váltotta ki, és ezt az üzletet is vissza kellett vonnia a sahnak. Viszont a briteknek emiatt 500 ezer font kártérítést kellett fizetniük, vagyis az angolok ezt is úgyesen használták ki az ország eladósításának az érdekében.⁸⁵

A korszak legfontosabb koncesszióját azonban sikerült Nagy-Britanniának megszereznie. Még hozzá 1901-ben amikor Muzaffar sah 60 évre szóló olajkoncessziót adott William Knox D’Arcynak, aki gazdag brit spekuláns volt. A szerződés jelentőségét az adta, hogy mintaként szolgált a későbbi olajkoncesszióknak a térségben.⁸⁶ Valamint ez volt az akkori világ legnagyobb ilyen szerződése.⁸⁷ Irán első kereskedelmi olajkútja 1908-ban nyílt meg, továbbá 1909-ben Nagy-Britannia megalapította az Angol-Perzsa Olajvállalatot.⁸⁸ A vállalat deklarált célja az volt, hogy biztosítsa a brit geopolitikai érdekeket.⁸⁹ Vagyis az egyik legjelentősebb geopolitikai eszköze volt a nyugati hatalomnak. Az angol flottának különösen nagy szüksége volt olcsó szénhidrogénre, mivel 1912-től kezdve technológiai okokból a széntüzelésű hajókról kezdtek átállni olajtüzelésűre. Viszont utóbbiból nem rendelkeztek hazájukban nagy mennyiséggel, így a nemzetközi pozíciójuk megtartásának az érdekében megkerülhetetlen tényezővé vált számukra a perzsa olaj birtoklása.⁹⁰ Ennek megfelelően az első világháború közeledtével a brit kincstár és az admirálisok szerződést kötött az olajvállalattal, mivel a kormány jobban akarta használni azt.⁹¹ Emiatt két hónappal a háború kitörése előtt, 2,2 millió fontért döntéshozatali jogot vettek benne.⁹²

A fentiek alapján tehát úgy vélem, hogy a kereskedelmi és koncessziós színtéren is sikeresen érvényesítették érdekeiket, valamint alakítottak ki hatalmi viszonyokat az angolok. Miközben a perzsa nyersanyagvagyon jelentős részét

⁸⁴ SYKES, (1915), 478; HUREWITZ (1956), 205.

⁸⁵ LANGENHUYSEN (1917), 10–11.

⁸⁶ HUREWITZ (1956), 249.

⁸⁷ REZUN (1986), 328.

⁸⁸ HUREWITZ (1956), 249.

⁸⁹ KHATIB-SHAHIDI (1999), 21.

⁹⁰ AXWORTHY (2008), 211–212; REZUN (1986), 331.

⁹¹ HUREWITZ (1956), 278.

⁹² MANSFIELD (2013).

érdekeiknek megfelelően megszerezték, ugyanakkor az olajvállalat révén politikai befolyásukat is tudták növelni.

Összegzés

Véleményem szerint az alábbi folyamatokat és következtetéseket vonhattuk le a fentiek alapján. Először is megfigyelhettük, hogy a világpolitika milyen hatással volt Nagy-Britannia Irán politikájára. Továbbá, hogy a megváltozott nemzetközi viszonyok között milyen viszony volt a reálpolitikája, és annak a kommunikációja között. A szabad kereskedelem bajnoka hogyan igyekezett geopolitikai céljainak az érdekében beszűkíteni az iráni piacot, mindeközben kialakítani, maximalizálni a saját érdekszféráját. Láthattuk, hogy milyen geopolitikai, valamint gazdasági céljai voltak, ezeknek az eléréséhez milyen gazdasági eszközöket használt. Ebből a halmazból kiemelném a két legfontosabb angol eszközt, az olajvállalatot és a bankot, amelyek dominálták a modern gazdasági ágazatokat az országban.⁹³ Hasonló geopolitikai érdekek, illetve eszközök meglátásom szerint ma is intenzíven jelen vannak a világunkban. A nagyhatalmi eszköztár, viselkedés és gyakorlat ma is tartalmazza ezeket az elemeket.

Tanulmányozhattuk továbbá azt is, hogy az 1800-ban még a világgazdaságtól elzárt Irán,⁹⁴ egy geopolitikai játszmát követően 100 évvel később, hogyan veszítette el a szuverenitását, a nagyhatalmak milyen gazdasági eszközökkel ejtették foglyul az államot, és hogyan igyekeztek kizsákmányolni. Az ütköző-államok egyik jellemző tulajdonságaként az ország infrastruktúrája, gazdasága sem fejlődött igazán.⁹⁵ Az ország 1914-re gyakorlatilag két részre szakadt, délen brit csapatok, északon oroszok állomásoztak, a sah hatalma nominális, valamint az ország gazdasága pedig a két nagyhatalom számára teljesen kiszolgáltatottá vált.⁹⁶

⁹³ JONES (1987), 71.

⁹⁴ ERVAND (2008), 37.

⁹⁵ AXWORTHY (2008), 193.

⁹⁶ AXWORTHY (2008), 192, 212.

Bibliográfia

Elsődleges források

- Boston Evening Transcript*. No Fears for Persia. [78] (8). Boston. 1907. Jan. 8. (<https://bit.ly/2CJ7B2E> – 2018.09.09.)
- Boston Evening Transcript*: Persia's Foreign Trade. [82] (292). Boston. 1911. Dec. 15. (<http://bit.ly/2upNVEi> – 2017.03.06.)
- Boston Evening Transcript*: Shuster Wins Sympathy. [83] (26). Boston. 1912. Jan. 30. (<https://tinyurl.hu/Yy7U/> – 2018.09.09.)
- Boston Evening Transcript*: The Menace in Persia. [82] (285). Boston. 1911. Dec. 7. (<http://bit.ly/2tr8nHL> – 2017.03.06.)
- Boston Evening Transcript*: The Subjugation of Persia. [82] (298). Boston. 1911. Dec. 22. (<https://tinyurl.hu/i3ai/> – 2018.09.09.)
- The Age*: Germany and Turkey. (19733). 1918. Jun. 22. (<http://bit.ly/2teszRX> – 2017.03.06.)
- The Economist*: The perils of China's "debt-trap diplomacy". 2018. sept. 6. (<https://econ.st/2Oa8UZx> – 2018.09.08.)
- The Evening Independent*: Persia yields to Russia's demand. [V] [42]. St. Petersburg. 1911. Dec. 22. (<https://tinyurl.hu/HqJ4/> – 2018.09.09.)
- The Evening News*: Sketch of Shah's Life. [48]. San Jose. 1907. Jan. 7. (<https://tinyurl.hu/np9g/> – 2018.09.09.)
- The Glasgow Herald*: Situation in Persia. [125] (41). Glasgow. 1907. Febr. 16. (<http://bit.ly/2tqOdxY> – 2017.03.06.)
- The Lewiston Daily Sun*: What is Persia? [XIX]. Lewiston. 1911. Dec. 27. (<https://tinyurl.hu/CJ5q/> – 2018.09.09.)
- The Norwalk Hour*: Persia stands up for Shuster. Norwalk. 1911. Dec. 2. (<https://tinyurl.hu/rpT5/> – 2018.09.09.)
- The Sydney Mail*: Ten thousand miles. [LXXIV] (2195). Sydney. 1902. Aug. 2. (<https://bit.ly/2ulwJqS> – 2018.09.09)
- The Sydney Morning Herald*: Russia and Persia. (23.053). Sydney. 1911. Dec. 1. (<https://tinyurl.hu/p4EW/> – 2018.09.09.)

Másodlagos források

- AXWORTHY, Michael (2008), *A History of Iran*. New York, Empire of the Mind.
- BIHARI Péter (2014), *A nagy háború 100 éve*. Budapest, Pesti Kalligram Kft. (<http://bit.ly/2voemhS> – 2017.03.06.)

- CURZON, George Nathaniel (1889), *Russia in central Asia in 1889 and the Anglo-Russian Question*. London, Longmans, Green and Co. (<http://bit.ly/2ul8atW> – 2017.03.06.)
- ERVAND, Abrahamian (2008), *A History of Modern Iran*. New York, Cambridge University Press.
- FLINT, Colin (2006), *Introduction to Geopolitics*. Abingdon, Oxon, Routledge.
- FROMKIN, David (1980), „The Great Game in Asia” *Foreign Affairs*. [58] (4). (<http://bit.ly/2i5zZzf> – 2017.11.09.)
- GREAVES, Rose Louise (1968), „Some Aspects of the Anglo-Russian Convention and Its Working in Persia, 1907–14—II.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. [31] (2). (<https://bit.ly/2x6KPv1> – 2018.09.08.)
- HUREWITZ, Jacob C. (szerk., 1956), *Diplomacy in the Near and Middle east. Documentary record 1535–1914*. I. kötet. Princeton, New Jersey. (<http://bit.ly/2vobCAX> – 2017.03.06.)
- INGRAM, Edward (1982), „Approaches to the Great Game in Asia” *Middle Eastern Studies*. [18] (4). (<http://bit.ly/2iMD9Y8> – 2017.11.09.)
- JONES, Geoffrey (1987), „The Imperial Bank of Iran and Iranian Economic Development, 1890–1952” *Business and Economic History*. [16] (70). (<https://bit.ly/2x2YGmD> – 2018.09.09.)
- KHATIB-SHAHIDI, Rashid Armin (1999), *German Foreign Policy Towards Iran: The Case of the National Bank of Persia*. Harris Manchester College Oxford University. (<https://bit.ly/2Mi96o7> – 2018.09.19.)
- KOVÁCS Tamás (2011), „Szemle: A Berlin-Bagdad- expressz. Az Oszmán Birodalom és a német ajánlat a világhatalomra, 1898–1918” *Világtörténet*. 33. évf. 3-4. sz. (<http://bit.ly/2zQpESj> – 2017.11.09.)
- LANGENHUYSEN, C. L. van (1917), *Behind the Veil in Persia*. English Documents. Amsterdam. (<http://bit.ly/2t1AhdP> – 2017.03.06.)
- LAZER, Madeline, „Why They Played: The British and Russian Motivations for Expansion” In: *Nineteenth-Century Central Asia*. Senior Honors Thesis. George Washington University. (<http://bit.ly/2te31Ee> – 2017.03.06.)
- MAJOROS István (1997), „A keleti kérdés kezdetei. Nagyhatalmi politika és görög felkelés” *Világtörténet*. (<http://bit.ly/2i5NHSB> – 2017.11.09.)
- MANSFIELD, Peter (2013), *A History of the Middle East. 4th edition*. New York, Penguin Books Press.
- MURRAY, Gilbert, (1915), *The foreign policy of Sir Edward Grey, 1906–1915*. Oxford, The Clarendon Press. (<http://bit.ly/2tqRyg3> – 2017.03.06.)
- REZUN, Miron (1986), „The Great Game revisited” *International Journal*. [41] (2). (<http://bit.ly/2hmd8i8> – 2017.11.09.)

SYKES, Major Percy Molesworth (1902), *Ten thousand miles in Persia, or eight years in Iran*. London. Macmillan and Co. (<http://bit.ly/2tUMuUx> – 2017.03.06.)

SYKES, Major Percy Molesworth (1915), *A History of Persia*. London. Macmillan and Co. (<http://bit.ly/2voEOIb> – 2017.03.06.)

VAN DIJK, Kees (2015), *Pacific strife: the great powers and their political and economic rivalries in Asia and the Western Pacific 1870–1914*. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Lexikonok és enciklopédiák

PITZL, Gerald R. (2004), *Encyclopedia of Human Geography*. Westport, CT and London, Greenwood Press.

The Dictionary of Human Geography (2009). Malden, MA and Oxford, Wiley-Blackwell Press. (<https://bit.ly/2e0Fjmr> – 2018. 05.19.)

WARE, Barney (szerk., 2006), *Encyclopedia of Human Geography*. Florida State University, SAGE Publications Press.